

IDE O KONCEPČNOSŤ

Slovenská filozofia prešla v ostatnom polstoročí mnohými peripetiami, vzostupmi a pádmi, malými víťazstvami a veľkými prehrami. Len veľmi málo osobností dokázalo sledovať v tiesni dobových tlakov svoj vlastný, osobný program, rozvíjať svoju myšlienku, svoj vlastný intelektuálny projekt. Jedným z nich však určite bol prof. Juraj Cíger, ktorý sa v novembri tohto roku dožil osemdesiatky. Všetky životné peripetie, ktoré ho stretávali, chápal ako výzvy k sebaaprekonaniu a vždy – či už ako stredoškolský profesor, úradník na ministerstve, pracovník Filozofického ústavu, ktorý pomáhal zakladať, knihovník, opäť študent, alebo ako lekár a vysokoškolský učiteľ – žil predovšetkým svojmu dielu, filozofickým úvahám, ktoré nie sú len komentármi a pripomienkami k dielu iných, ale jeho vlastnou reflexiou základných ideí, s ktorými stojí a padá európska civilizácia. To sme však už pri témach rozhovoru prof. Juraja Cígera s Andrejom Kopčekom a Františkom Novosádom.

Ortega y Gasset sa kdesi vyjadril, že skutočným filozofom nie je ten, kto má mnoho myšlienok, ale ten, kto má jednu veľkú myšlienku a dokáže ju rozvinúť, rozpracovať. Ak o niektorom slovenskom filozofovi môžeme povedať, že mal takúto jednu veľkú myšlienku, tak ste to práve vy. Ako dnes – v čase fragmentácií a partikularizmov – vidíte nosnosť idey celku?

Ortega y Gasset vychádzal z podnetných myšlienok Henri Bergsona, ktorých nové poňatie času hlboko zapôsobil aj na Louisa de Broglieho ako predzvesť idey modernej fyziky. Nové poňatie času súviselo s vedúcou Bergsonovou myšlienkou reálna ako vývojovej dynamiky, a tým aj života ako „elánu“ a poznania ako intuície, ktorá sa vymyká z koncepčných možností „remeselného“, lukratívneho rozumu vedy 19. storočia. Problém vedeckej koncepcnosti ma vďaka vynikajúcim profesorom, najmä prírodovedcovi Rudolfovi Řetovskému, inšpirujúcim prednáškam Pavla Schnierera, Cyrila Chorváta a historickým hľadiskám Jána Štefana Šikuru, zaujal už počas štúdií na martinskom gymnáziu a neopustil ma po celý život. Konflikt bergsonovskej intuície a diskurzívneho rozumu mi pripadal ako kultúrno-civilizačne nanajvýš závažný a viedol ma súčasne k prehĺbenému záujmu o filozofiu a prírodné vedy, o fyziku, biológiu a chémiu. Nikdy som nezabudol najmä na poznámku pani Ludmily Dvořákovéj, profesorky francúzštiny v tercii, že o jednej vete „Je pense, donc je suis“ možno napísať celé knihy. Ako je to teda, hútal som neskôr, že myslia obe, exaktná veda i filozofia, a nevedia sa dohodnúť? Zrejme som bol nespokojný s hlbokým duchovným rozkolom medzi nimi a náboženským prístupom. Jeho etický kódex sa mi zdal nevyhnutný pre kvalitu osobného a spoločenského života. Ako chlapcovi niekedy v prvej triede ľudovej školy sa mi dobromyseľne smiali rodičia a starí rodičia, keď som im prezradil, prečo vyhadzujem prach do povetria, sústredene pozorujem posledný trblietajúci sa prášok a porovnávam ho s modrou oblohou. Obraz oblohy mi symbolizoval Boha, ku ktorému sme sa v nedeľu všetci z dediny, starí i mladí, chodili modliť a voči ktorému som iba prášok, ako mi hovorievala stará mama. Zrejme som si to chcel ozrejmiť, nestačilo mi iba veriť. Bolo vskutku potrebné uvažovať. Starý otec, statočný staroluterán, mi totiž kládol na srdce, že nemám nikdy uraziť svedomie iných ľudí. Pre mňa to bol tvrdý problém, keď som pozoroval konfesijnú hašterivosť. Bola mi

proti mysli. Chodil som do oboch kostolov. Bol som zvedavý aj na židovskú synagógu, výstavnú, bielu. Kedysi bolo u nás veľa židov, ale odišli do miest.

Zrejme zo všetkého vyplýva, že idea celku so mnou už od detstva priamo uvedomele zrastala. Silnelo to tým viac, že stará mama, katolíčka, mala celú bibliotéku veľmi pekných modlitebných kníh. Boli české. Všetky som prečítal. Starý otec mal Tranoscusius, svoj „klátik“, aj to bola podivuhodná čítba. Divil som sa preto, prečo ľudia šomrú na Čechov. Okrem toho otec mal celý zástup nemeckých kamarátov, ktorí prechádzali domov cez našu dedinu, zastavovali sa u nás a schôdzovali. To bolo niečo pre mňa. Boli to sociálni demokrati, hovorili o ťažkom živote, o čertoch-kapitalistoch, ktorí málo platia, chcú veľa roboty, draho predávajú a vyhadzujú z roboty. Ej, ej, je to ale svet! Trocha starší začal som preto veľa čítať. O päť rokov po maturite profesori potom zistili, že môj brat si vypožičiava knihy a na výpožičnom lístku bolo iba moje meno. Mama ma zahнала spať, poslúchol som, ale s elektrickým lampášom. Spod periny to zasvietilo a bol koniec čítbe.

Ukázalo sa mi postupom života, že môj problém „celku“, teda vyrovnaného systému vzťahov, je priamo historicko-spoločenským problémom. Videl som, že fragmentácie a partikularizmy sú v „celku“ síce nevyhnutné, ale musia mať mieru, ak nemá dochádzať k ničivosti a úpadku, k rozkladu a zániku hodnôt, k nezmyselnému utrpeniu, ktoré by bolo možno redukovať na minimum. Rozmýšľal som o svojom otcovi, za mladí nádhernom mužovi, ktorý sa mi vrátil z vojny ako ťažký invalid do prostredia viacstranných záští a konkurenčných záujmov. História ma poučila o priamo genocídnych vojnách a revolúciách, v ktorých sa jednota dosahovala na základe státno-despotického morálneho komplexu, brutality nekompenzovanej vyššou duchovnou kultúrou, autoritatívnych vier, v ktorých rozhodujúcim činiteľom bol elementárny záujem a slepá poslušnosť, katatýmna a paratendenčná ideológia bezhľadná k najpodstatnejšej ľudskej vývojovej tenzii. Táto nepochybne pôsobí v každom, každý chcel určité nepochybne dobro, ale nevedeli sa dohodnúť, pretože chýbal jednotiaci rozum, syntéza hodnôt, teda motivačne silná idea štruktúrne diferencovaného celku, presne to, čo ma od detstva viedlo ako ukazovateľ smeru. Pochopil som, že Bergson sa mýlil, keď oddelil intuíciu od diskurzívneho rozumu. Mýlil sa aj Nietzsche, keď zdôrazňoval iba „veľký rozum“ inštinktu oproti malému koncepčnému rozumu.

Postupne mi bolo jasné, že problém spočíva v tom, že „veľký rozum“ životného inštinktu pôsobí podľa svojej vnútornej logiky štruktúrneho celku organizácie života ako vývojovo pôsobiacej sily smerujúcej k utváraniu „malého rozumu“. Rozpor vzniká iba z toho, že „malý rozum“ nie je dotvorený, je polorozumom, jeho konvenčnosť nevie pochopiť logickokritický princíp ani celostno-štruktúrnú skutočnosť života vôbec a ľudského života zvlášť. Nedotvorenosť „malého rozumu“ nie je teda jeho princípom, jeho identifikačnou podstatou, ale vývojovo zmeniteľným obmedzením, na ktoré naráža vývojový tok života ľudského druhu. Ako nešťastie som preto hodnotil konzervatívne snahy fixovať historický stav ľudského racionálna, invektívny Maritain proti Lutherovi, ktorý odmietol „vieru“ ako slepú poslušnosť a zdôraznil ju ako „dobrú vôľu“ zápasiacu v každom indivíduu s popudmi tejto vôle protirečiť a v praxi sa presadiť. Veriť tu znamenalo vnútorne sa usilovať o spravodlivosť a byť ospravedlnený práve týmto úsilím napriek pokleskom v dôsledku protirečivých inštinktívnych popudov. Naproti tomu slepá poslušnosť môže uznávať ideály, ale súčasne byť prázdnotou rozumu, slabosťou ducha, a tým silou brutality, formou svätuškárstva. Maritain súčasne útočil proti Descartovi, ktorý zrejme svojím „Cogitum“ usiloval o sebapochopenie života. Lenže tento život je celostnou štruktúrou funkcií, a nie duchom v zmysle extrémneho animizmu, „angelizmu“, ako si vymyslel Maritain. K Lutherovi a Descartovi priradil potom Rousseau akoby s poňatím človeka, ktorý je vraj Descartov anjel, ale ako zvierat. Rousseau skutočne zdôraznil primitívnu, státno-despotickú družnosť kmeňovej, v jadre krutej morálky. Lenže priradovať ho k Lutherovi a Descartovi sa mi hneď javilo ako pustá insinuuácia, pretože aj Luther, aj Descartes smerovali práve opačne – proti státnemu despotizmu. Maritain sa však stal

pre mnohých na Slovensku smerodajným, čo sa mi javilo hodné poľutovania. Pritom okrem tohto závanu starej, krvilačnej scholastiky nad filozofickým, veľmi kusým zmyšľaním inteligencie, s ktorou som prišiel do styku, vládol v podstate anglický pragmatistický empirizmus, teda forma praktickej konzervatívnej viery spojená so slobodou prírodovedného bádania, technickej tvorby a obchodného úspechu. Podľa Byrona tento pragmatizmus by bol schopný predávať ajorské vlny. K tomu sa družila nad pol svetom, ktorý kedysi uctieval Svetozár Hurban Vajanský, vláda marxistickej ideológie, ktorá komplementárne protiklady štruktúrneho celku menila na vnútorný paradox, „protirečenie“, teda na iracionalitu. Ešte horšie bolo, že nad najfilozofickejšou krajinou Európy zavládla v podstate idea Henriho Bergsona, vyhláseného dekretálne za „čestného árijca“. To už bol pre mňa pravý „Untergang des Abendlandes“, degradácia rozumu kvalitatívne zdokonaleného na hodnotovú reguláciu a svetonázorovú orientáciu praxe potencovanej pôsobením lukratívnej racionality, degradácia centrálného pojmu všetkej ľudskosti a kritického poznania, premena pojmu štruktúrneho celku na dogmu a vieru, odmietnutie myslenia schopného tento pojem skutočne nielen formulovať, ale aj pochopiť. Táto dogmatizácia či fideizácia pojmu celku je vskutku princípom politicko-sociálneho „totalitarizmu“, ideovo praktickým postojom v zmysle štádno-despotického morálneho komplexu.

Zaujaty takýmito úvahami pred polstoročím som sa stal bezmála príčinou medzinárodnej zápletky. Alexander Hirner z Matice Slovenskej mi poslal dielo vtedajšieho nemeckého autora o Hegelovi, v ktorom som už vtedy tušil filozofa usilujúceho sa sformulovať systém, základných kategórií, o ktorých Descartes v *Rozprave o metóde* prehlásil, že ich určí na uverejnenie len po svojej smrti. Posmrtné okolnosti tomu však zabránili. Hirnerova žiadosť mi spôsobila veľké starosti, pretože som hľadal spôsob, ako vyjadriť veľmi pozitívny vzťah Hegela k Descartovi a pritom nenaraziť na oficiálne stanoviská Nemecka, pre ktoré bol Descartes naozaj najspornejším filozofom, zdôrazňovateľom rozumu-rozmyslu, ako najvyššieho zákonodarcu humánnej mravnosti a práva. Neponáhal som sa teda s recenziou. Nemecký autor sa sťažoval na nemeckom ministerstve zahraničia a sťažnosť sa dostala k Alexandrovi Machovi ako ministrovi vnútra. Ten si predvolal Alexandra Hirnera a vytýkal mu naše oneskorenie asi týmito slovami: „Mojou politikou je klamať Nemcov. Žiadam Vás, aby ste mi túto úlohu nesťažovali“. Následkom toho bolo, že som sa zriekol recenzie, ktorú promptne urobil niekto iný.

Dejiny však šli dopredu katastrofou inštinktívneho iracionalizmu, ako som cítil priamo v kostiach. Technika okrem toho pokročila natoľko, že je priam katastrofickým nezmyslom pokúšať sa znovu Nemecko obkľučovať a strážiť s nasadenými zbraňami. Viedlo by to k vojne, v ktorej osud protivníkov by bol otázny s výnimkou národa najväčšej diaspóry, ktorou sú Nemci, ak by vôbec ostala ešte nejaká civilizácia. Preto je nevyhnutné prekonať ovzdušie nacionalistickej streštenosti a vytvoriť z Európy celostnú štruktúru. To však znamená, že idea nielen „celku“, ale aj štruktúrneho celku nemôže sa realizovať len v ekonomicko-politickej, vnútro politickej a medzinárodnej praxi, ale musí preniknúť do duchovného života Európanov. Prax, prax najpraktickejšia, ekonomická, produktívna a konzumná nie je oddeliteľná od špeciálne orientovaného duchovna. Toto duchovno, ak má byť motivačne účinné, nemôže sa oddeliť od hodnotovej regulácie a svetonázorovej orientácie. V tom je historická, svetdejinná nosnosť idey celku. Ale táto idea v súvislosti s množinou protikladných článkov, ktoré má syntetizovať, nemôže byť totalitárnou dogmou, ale racionálne pochopenou základnou ideou vedy a hodnotového vedomia, princípom sebarealizačnej slobody a identity národov vo vzájomne prospešnom celku. Preto nejaká renesancia fideistického zmyšľania je bezperspektívna. Idea štruktúrneho celku teda smeruje k tomu, aby sa stala racionálne pochopenou ideou humanity a verejného prospechu. Nejde tu o rozumárstvo, ale o skutočnú múdrosť. Rozdielnosť reči tu nemôže prekážať principiálne spoločnému duchu, dotvoreniu helénsko-rímskych základov civilizácie, ktoré sa kresťanstvom kompletizovali, ale neprijali štádno-despotickú formulu niektorých jeho interpretácií.

V centre vašej pozornosti bol vždy problém človeka. Svojimi prácami o normalite ste prispeli k prekonaniu trhliny medzi abstraktnými špekuláciami a empirickým, praktickým poznaním človeka. Do akej miery je ešte dnes schopná filozofia orientovať sa na výskum človeka?

Nielen filozofia, ale aj veda, celá ľudská prax v jej individuálnej členitosti a spoločenskej systémovej sú neoddeliteľné od problému človeka, od jeho pudovo-inštinktívneho usporiadania, sily i rovnováhy, jeho „*nisus formativus*“, jeho spôsobilosti, predovšetkým však jeho ľudsky špecifickej psychológie, a to nielen individuálnej, ale spoločensko-historicky interakčnej. Aj jeho ekonomické produktívne a spotrebné pôsobenie závisí od primerane orientovaného duchovna, od jeho kvality, motivácií, najvyššej hodnotovej regulácie a svetonázorovej orientácie. Človek – to je sebakontrola, pradávno sformulované „*Poznaj seba samého*“ a idea kalokagathie. Sú pozitívne idey, ktoré pretrvávajú veky, staré pravdy, ktoré sú vekovite moderné. Práve funkciou hodnotovej regulácie a svetonázorovej orientácie je človek od svojej prirodzenosti „náboženský“ a „filozofický“ v rôznom kvalitatívnom vývojovom stupni. Náboženstvo sa zvyčajne stotožňuje s konfesijnosťou, ale v skutočnosti je prirodzeným sklonom tvora definovaného ako „*homo sapiens sapiens*“ chápať sa a pôsobiť primeraným spôsobom ako člen spoločenského a prírodného, empirického i nadmyslového celku, teda vo „zväzku“, „religio“, s týmto celkom, s jeho najvyššími funkciami od dávna ľudskou intuíciou a diskurzívnym myslením chápanými ako nadľudské, božské. Rôzne kvalitatívne stupne tohto vzťahu a pôsobenia líšia sa medzi sebou ako formy organizované v prvom rade ako náboženské kulty, spoločenské kontroly a morálky ustálené ako záväzné zákony, ktorých porušenie znamená vyobcovanie a smrť. Národy a tieto kulty na primitívnom stupni tvoria neoddeliteľnú jednotu, záväzné duchovné niveau, vybočenie z ktorého stálo život Sokrata i žiaka eremitu Jána Krstiteľa. Tu sa už hlásil k plneniu vyšší stupeň „religio“, stupeň, ktorý preconáva „vieru“ ako bezpodmienečnú, až slepú poslušnosť voči tradícii a autorite a žiada „vedieť“, čo treba činiť, spájať rigidnú disciplinárnu „spravodlivosť“ s ušľachtilým citom, milosrdenstvom pomoci nastale iného o zdokonalenie, plné poľudštenie. Tu je už nepochybný prechod k fenoménu, ktorý dostal meno „filozofia“.

Ale aj filozofia je historickým procesom vývoja, prebieha v sínusoide času, má svoje vzmachy i úpadky, rôzne štatisticky zákonité formy realizácie. Aj v jej spoločensko-historickom dejstvom sa teda uplatňuje relatívna náhodnosť, forma realizácie nekonečná v hraniciach rámcových zákonitostí. Ale tieto realizačné trendy nie sú rovnocenné, ako nie je rovnocenný trend, ktorým sa utvára znetvorený jedinec, tiež esenciálny, dedičný psychopat, podpriemerný a priemernej jedinec a jedinec nadpriemerný, vyrovnaný, v ktorom dominuje podstatná potreba realizovať sa ako typ človeka, človek vedome filozofický, helénsky, kalokagatický. Nesmierny rozdiel je napr. medzi osobnosťou Marka Aurelia s jeho *Hovormi k sebe samému* a jeho synom Commodom, výtečným športovcom, ale surovým človekom. Tu už vystupuje problém identifikačno-podstatného vymedzenia filozofie, ktorá vo svojom princípe znamená úsilie, tvorivú lásku utvárania základného systému kategórií logicko-kritického poznania a praxe primeranej špecifickému, prirodzenému smeru vývoja ľudského druhu života. Ukázalo sa, že tento systém má svoj centrálny článok, kategóriu celostnej štruktúry, ktorá však nie je extenzívnou štruktúrou bežného „štrukturalizmu“, ako si ju zväčša formuloval pozitivizmus a jeho odrody. Celostná štruktúra je kategóriou, ktorá existuje v každom a minimálne sebakontrolnom vedomí ako pojem „ja“, a teda pojem, ku ktorému smeruje vývojový životný trend každého neidiotického individua. Intenzívnejší vývoj potom smeruje k plnej realizácii tejto kategórie ako filozofickej a vedeckej. Naša doba, začiatok a priebeh 20. storočia, je v tomto smere svetodejinná. Nastalo zjednotenie noogeneticky sformulovaného filozofického pojmu celostnej štruktúry a pojmu komplementarity v modernej fyzike, v kvantovej mechanike a teórii relativity, logicky konzistentné syntetizovanie diskrétna a vnútornej súvislosti, interdependencie momentov diskrétna. Diskrétno a súvislostné „pole síl“ neexistujú spolu ako

„kontradikčno“, „paradox“, ale ako „konkrétne“, ako momenty tvoriace celostné, zákonité reálne s celým typom komplementárnych zákonitostí. Rámcová zákonitosť sa potom vo vedomí zrkadlí ako presne analyzovaná dvojhodnotová logika bez rozporu s jej konkrétnymi, intuitívnymi formami. Odtiaľ vyplýva potom odpoveď na otázku, či je ešte dnes schopná filozofia orientovať sa na výskum človeka. Ide však o to, o aký smer „filozofie“ ide. Za filozofiu sa totiž dnes považuje aj antifilozofia a také smery, ktoré charakterizuje Jaspersov výraz „Die Leere des Verstandes“. Aj slepé sliepky môžu zobnúť nejaké to zrno, ale najlepšie lovia vtáky s ostrým zrakom. Esenciálna filozofia s noogeneticky určenou kategóriou celostnej štruktúry je nielen schopná, ale svojou podstatou sa musí orientovať na výskum človeka. Práve v Európe, tradične filozofickom kontinente, kde prakticky pod vplyvom prírodovedno-technicky daného stavu vznikla situácia „Európa, alebo zánik“, treba utvárať človeka-demokrata, člena systému spoločenského celku, ktorý kontroluje, stanovuje a ruší svoje riadiace subsystemy. Človek ako občan je nemysliteľný ako kultúrne indolentný jedinec s deficitom plnenia sebarealizačných povinností. Pseudodemokratickými by boli aj „ústavy republík“, ktoré by žiadali len práva, ale nie povinnosti občanov k sebe samým, k ich ľudskej sebarealizácii. Práve tzv. „privatizácia“, rovnaký pseudopojem ako tzv. politická „totalita“, priamo nabáda, aby sa stala deatizovaným „zobčianštením“. Privátnym je človek konzumný, ale občan má záväzok k celku, povinnosť, bez plnenia ktorej je netvorom, zákonom chráneným kriminálnikom. Občan je preto zásadne tvorivý vo vzťahu k iným občanom, nielen konzumný rabovčik. Byť tvorivý k celku však nie je možné bez tvorivosti k sebe samému. Človek prichádza na svet ako faktické zvieratko s virtualitou stať sa človekom. Taký proces je nemožný pri zanedbávaní výchovy a seba výchovy, predovšetkým pri zanedbávaní kultúry koncepčného vedomia. Bez kvalifikovaných učiteľov základných škôl a stredoškolských profesorov, ktorí vychovávajú nielen odborníkov, ale osobnosti, nemôže byť demokracie ani Európy na Slovensku. Na univerzitách sa predovšetkým formujú odborníci, kým študenti majú byť už podstatne vychovaní, hoci i tu v súvislosti s odbornosťou je zrejme žiaduce ich filozofické dotvorenie. Treba ho všade, predovšetkým pri vzdelávaní odborníkov na filozofických a lekárskech fakultách. Kultúrny analfabetizmus spojený s jednostrannou remeselnosťou aj tu smeruje k likvidácii filozofickej zložky vzdelania. Ani to nie je vstupovanie do Európy, ale do Biafry.

Vaše dielo je pevne zakorenené v najlepších tradíciách európskeho filozofického a vedeckého myslenia. Osobitne veľký význam mal pre vás vždy R. Descartes, teda filozof, ktorého dnes mnohí považujú za najspornejšiu postavu moderného európskeho filozofovania. Má Descartes čo povedať aj dnešnému človeku?

Európa je tradične význačným filozofickým kontinentom. Ani kresťanstvo, mojžišovskodisidentný mesianizmus, nemohlo sa tohto rysu zrieknuť a vytvorilo scholastiku a scholastickú teológiu. Avšak filozofia smeruje práve k dotvoreniu špecificky ľudského koncepčného vedomia seba a sveta. Práve túto tendenciu charakterizujú filozofi ako platonici, stoici, aristotelici. Aurelius Augustinus priamo nadväzuje na Sokratovo „Viem, že nič neviem“, no bez „Viem“, ktoré je sebakontrolujúce a vylučuje absolútny skepticizmus, ktorý by bol prakticky totožný s nevedomím. Dlhो ostávalo iba pri prezentačnej evidencii faktu sebakontrolného koncepčného vedomia človeka. Historický prelom k univerzalizácii nastal až u Descarta v nadväznosti na Francisa Bacona, na jeho konštatovanie, že základné kategórie poznania a praxe vyplývajú z analýzy vzťahu medzi „bytím“ a „nebytím“. Tento Hamletov problém – „byť, či nebyť“ – ostal však aj u Bacona v rudimentárne-iniciálnom stave. Úlohy sa chopil Descartes a spojil evidenciu faktu s evidenciou pojmu celku, ako ho vyzdvihol už Mikuláš Kuzánsky. Útoky scholastikov v priebehu tridsaťročnej vojny, v ktorej pôsobil Descartes, boli také krvilačné, či už boli fundamentalisticko-kalvínske,

alebo katolícke, že Descartes sa rozhodol, ako uvádza v *Rozprave o metóde*, uverejniť podrobný výklad týchto princípov len po svojej smrti. Preto prijal aj pozvanie dcéry hrdinu Lutherovej reformácie do Švédska a súhlasil s udelením majetkov a hodnosťou švédskeho páira v Severnom Nemecku. Zaskočila ho však predčasná smrť a spomenuté princípy ostali nezverejnené. V tom je historicko-faktický základ „spornosti Descarta“. Karteziáni i nekarteziáni nakoniec fakticky vytvorili výklad Descartovej filozofie, ktorý prešiel do učebnice a náučných slovníkov, ba prevažne aj do neskorších karteziologických prác – azda s jedinou výnimkou prác Kuna Fischera a francúza Alaina. Tento výklad je skutočne sporný. V bežnom vzdelávacom povedomí práve on je akoby totožný s Descartom. Ale takýto Descartes je nielen sporný, ale aj falošný. Celým svojím dielom som proti Descartovi karteziánov a filozofov, ktorí prijímajú v podstate rôzne obmeňovaný tradičný výklad. Stanovisko, ktoré považuje Descarta za najspornejšieho filozofa, je potom oprávnené za predpokladu správnosti uvedeného výkladu, ktorý v podstate scholasticizuje Descarta predovšetkým v otázke tzv. dualizmu a dôkazov Božstva. Autori, ktorí píšú o Descartovi, sa takého výkladu zaťato držia, hoci na základe analýzy princípu „Cogito ergo sum ergo est Deus“ je taký výklad celkovo nezmyslom. Podstatou Cogita je práve „ja“ ako celostná štruktúra s komplementaritou diskretná a kauzálna interdependencie jeho momentov, teda tá istá kategória, ktorá sa tvorcom modernej fyziky, Heisenbergovi, Ludvikovi de Brogliemu a tiež tvorcom kvantovej mechaniky, Planckovi a aj bratislavskému Lenardovi, ukázala ako základná pre energetickú podstatu fyzikálnej a nakoniec i biologickej reality. Vnútna štruktúrna zákonitosť celostnej štruktúry vylučuje totiž v podstate biblicistický dualizmus scholastiky, dualizmus energetického materiálu, silopriestoru a duchovna mení na dualizmus enkapticky nevyhnutných, relatívne rozdielných gradientov celostného reálna. Božstvo sa tu črtá ako pochopená Trojica, ako Štruktúrny celok najvyšších funkcií existenčne podstatného reálna. To zároveň vylučuje aj akúkoľvek formu materializmu a tradičného teizmu.

Pre takúto kategoriálnu podstatu je Descartes v podstate totožný s Hegelom a Hegel je filozof, ktorý azda jediný najviac pochopil Descarta a nazval ho herosom dejín. Preto je pochopiteľné, prečo Hegel vždy s priateľmi oslavoval dobytie Bastilly. Descartes a Hegel tvoria najhlbšiu duchovnú jednotu autentického Francúzska a Nemecka. Preto je pochopiteľné, že r. 1946 na kongrese európskych intelektuálov v Ženeve Descartovo Cogito prehlásili za charakteristiku európskeho filozofa. Kto je proti? Prírodné, obnovená scholastika v tradičnej forme. Nasleduje anglický pragmatizmus svetonázorovej viery a vedecko-technicko-ekonomickej slobody, teda druh naddho prakticky úspešnej scholastiky jeho kráľovského Veličenstva a arcibiskupa z Canterbury. S touto scholastikou súvisí aj I. Kant a jeho nasledovníci v Nemecku. Z anglického empirizmu sa vyvinul aj logický pozitivizmus – najmä u Rudolfa Carnapa s mrzačivým poňatím Cogita; a ako sa povedalo na viedenskom filozofickom kongrese, s intrigovaním proti kolegom. Celkom dôsledne sa zriekli Cogita aj sovietski filozofi, ktorí sa snažili o teoretické sfomovanie materialistickej dialektiky. Celostná štruktúra a paradox dogmatizované „protirečenie“, sa totiž vylučujú. Celostná štruktúra má nielen extenzívnu, ale aj intenzívnu dimenziu, preto vylučuje nihilizmus, ktorý zahubil októbrovú revolúciu svojím implicitným stádno-despotickým, orientálnym morálnym komplexom. Odporcom Cogita sa však stáva aj nominalistický individualizmus. Stádný despotizmus je iracionalizmom inštinktu družnosti, nominalistický individualizmus inštinktivizmom sebazáchovy. Ale intuitivistickým inštinktivizmom bol aj bergsonizmus s redukciou rozumu na remeselnícku spôsobilosť. Preto sa bergsonizmus ako filozofická idea nacizmu stal nepriateľom Descarta. Zdá sa teda, že mnoho psov je zajacova smrť. Ale Descartes nie je zajac a psi trpia toľkým diskreditom, že ich ústup zo slávy aj vo vedomí priemernej vzdelanosti je otázkou pokračujúceho vývinu. Moderná fyzika svojou konceptnosťou je im ranou z milosti. Má teda Descartes čo povedať aj dnešnému človeku? Má. Európu. Ako sa z tridsaťročnej vojny vyvinulo osvietenstvo, tak sa z ideového chaosu a vnútorných rozporov majetkového práva a nimi spôsobených tragédií konečne rodí nová renesancia.

Mnoho ste s filozofiou skúsili ako spolutvorca dejín slovenskej filozofie 20. storočia a ako svedok toho, čo sa s ňou dialo. Ako dnes hodnotíte vývinové možnosti slovenského filozofického myslenia?

Vývinové možnosti slovenskej filozofie sú úmerné jej domácim potrebám, vedomiu týchto potrieb, utrpeniu z ich nenaplnenia, stavu, v ktorom sa teraz nachádza. Nebude môcť byť len učeným, celkove bystrým komentovaním cudzích filozofických hnutí, ale výchovno-bojovným kultivačným procesom voči národu ako celku. Inteligencia, ktorú vytvorili doterajšie pomery, je predovšetkým odborná, kým osobnosť je zakotvená v tradícii. Ovzdušie kostola a cirkevného roka sa tu družilo s pôsobením mimoriadne tesných existenčných podmienok, s tesnými „vrátami“ a „záhumniami“, s boľavou obmedzenosťou, ktorá sa zlostila na medze políčok, viedla k nevráživosti a závisť, k zvadám a pri „muzikách“ aj k bitkám, ako ich spomínal Milo Urban. Ideálom bol zeman, pán a súčasne pre nedosiahnuteľnosť nenávidená predstava. To všetko účinkuje ako duchovné krpce aj so svojou slamou. Akáže tu filozofia? Zriedkavá. Ale nanajvýš potrebná. Nájde sa aj nadanie a bude aj filozofia, ak bude „srdnatá“, schopné odriekania, utrpenia a boja. Bude treba neďať sa ukričať, uponižovať, uhašeriť, ale usilovať o hlbokú, presnú, sčítanú koncepcnosť v kontakte s realitou, oduševnenú skutočne veľkodušným „srdcom“. Myslím, že to slovenská, skutočná filozofia nebude mať ľahké.

Vždy ste sa zaujímali o obec, osudy slovenskej kultúry, národa, o ich väzbu k hlbinným zdrojom európskej kultúry. Ako hodnotíte dnes naše možnosti, kde vidíte slabé miesta nášho verejného a kultúrneho života?

Možnosti slovenského verejného a kultúrneho života sú nemalé, horšie je to s ich využívaním, ak sa do popredia natisnú osoby, ktorých pôžitkom je moc, chamtivosť, skupinkársky egoizmus. Rafinované a pritom od kvalitatívneho normálu úchylné osobnosti, pochlebníci, sa najviac tísnu na riadiace posty a funkcie, s krajnou nástojčivosťou a bezočivosťou. Nenávidia nadaných a charakterných. Najslabším miestom slovenského verejného života je schopnosť rozpoznávať skutočné charaktery, skutočné osobnosti s impulzom vývoja, zastať sa ich, akýsi večitý, poddanský strach, ktorý sa vie verejne plaziť, doma nadávať, rozhodnutia očakávať od nadiktovaných autorít. To všetko sa točí okolo osobnostnej kultúry, od prekonávania stádo-despotického morálneho komplexu. Kultúra osobnosti nie je kultúrou iba intelektu, ale toho, čo ľud nazýva „srdce“. Nepochybne sa daný stav zmení utrpením, procesom pokusu a omylu, potrebou postupne sa vyrovnáť aj s osobnostne dotváranou Európou. Dobro spočíva vo vývoji. Dobré je iba to, čo je lepšie. To platí aj dnes. Nebáť sa a nekradnúť, myslieť, a teda byť.

Zhovárili sa A. Kopček a F. Novosád

Prof. MUDr. Juraj Cíger, DrSc.
Mariánska 7
811 08 Bratislava
SR